

اخلاق معاشرت (۴)

السن با مردم

و خصوصتهای اعضای خود شده، زندگی را برای همگان تلخ و تیره و غیرقابل تحمل خواهد ساخت. علاوه بر آن، حساسیت بیش از اندازه و درگیری در مسائل جزئی، از ارزش و منزلت مبلّغ در چشم مخاطبین می‌کاهد. چه زیبا فرمود امیر بیان، علی علیه السلام: «... لَا تُدَاقُوا النَّاسَ وَزُنَا بِوُزْنِ وَعَظْمُوا أَقْدَارَكُمْ بِالتَّعَاقُلِ عَنِ الدُّنْيَى مِنْ الْأُمُورِ...»^۱ ... با مردم موی به مو خرده

سخن در نموده‌های مردم‌داری بود که به اولین آن، یعنی «حسن خلق» اشاره شد. دومین اصل مهم اخلاقی در معاشرتهای اجتماعی که در مردم‌داری دارای جایگاه ویژه‌ای است، «عفو و گذشت» است.

در معاشرتهای اجتماعی بسیار اتفاق می‌افتد که به خاطر برخی مسائل، در شرائطی نسبت به حقوق فردی تعدّی یابی احترامی می‌شود. اگر بنا باشد در خصوص هر تحقیر و بی‌ملاحظه‌ای، سخت‌گیری شود و هیچ‌گونه چشم‌پوشی و اغمازی صورت نگیرد، جامعه شاهد منازعات

۱. تحف العقول، حسن بن علی بن شعبه حرانی، مؤسسه انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چ دوم، ۱۴۰۴ هجری، ص ۲۲۴.

عفو و گذشت داشت و در کجا نباید عفو کرد؟ آنچه از بیانات پیشوایان دین به دست می‌آید، این است که عفو و گذشت در مسائل شخصی، امری پسندیده است؛ اما در خصوص مسائل و حقوق عمومی و الهی، این امر مورد نکوهش واقع شده است. به دیگر سخن، ما می‌توانیم در مسائلی که به خودمان برمی‌گردد، گذشت کنیم؛ اما در حقوق الهی و یا حق الناس، چنین اجازه‌ای نداریم. کسی را که به حقوق جامعه تعدی کرده، نمی‌توان مورد بخشش قرار داد، مگر اینکه عفو او به نحوی به سود جامعه باشد.

در سیره امام علی علیه السلام است که حضرت وقتی خبردار شد که یکی از فرمانداران او از بیت‌المال سوء استفاده کرده است، در نامه‌ای شدید اللحن خطاب به او نوشت: «از خدا بترس! و اموال این مردم را به آنها بازگردان! اگر

مگیرید (مته به خشخاش نگذارید) و بایی توجهی به کارهای پست و مسائل جزئی قدر خود را بالا برید...»

«ما صاحب آن اخلاق والا و روح ملکوتی نیستیم که بتوانیم دشمن خود را دوست بداریم؛ ولی برای خاطر سلامت و خوشی باید آنها را ببخشیم و فراموششان کنیم. اگر کسی بدی بکند یا مال شما را بدزدد، اهمیتی ندارد؛ بلکه فراموش نکردن و دائماً به خاطر آوردن آن شما را ناراحت می‌کند.»^۱ پس چه بهتر که به عنوان داعی الی الله با چشم پوشی از تلخیها و ناخوشیها، زندگی را برای خود و خانواده خود، تیره نکنیم. امام علی علیه السلام فرمودند: «مَنْ لَمْ يَتَغافلْ وَلَا يُغْفَسْ عَنْ كَثِيرٍ مِنَ الْأُمُورِ تَنَعَّصَتْ عَيْشُهُ»^۲ کسی که تغافل نکند و از بسیاری از امور چشم‌پوشی نکند، زندگی تیره خواهد شد.»

جایگاه عفو و گذشت

نکته مهمی که باید در موضوع عفو و گذشت مورد توجه قرار گیرد، این است که بدانیم موضع و جایگاه عفو و گذشت کجاست؟ در چه مواردی و در برابر چه کسانی می‌توان

۱. آیین زندگی، دلیل کارنگی، ترجمه محسن علی مددی، نشر چکاوک، چ سوم، ۱۳۷۵، ص ۱۴۸.

۲. تصنیف غررالحکم، عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چ اول، ۱۳۶۶، ص ۴۵۱، حدیث ۱۰۳۷۵.

را شکرانه این توانایی و چیرگی بر او قرار بده.»

همچنین فرمودند: «الْعَفْوُ زَكَاةُ الْقُدْرَةِ»^۳ عفو و گذشت زکات توانایی است.»

از امام صادق علیه السلام نیز نقل شده که خود فرمودند: «الْعَفْوُ عِنْدَ الْقُدْرَةِ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ وَالْمُتَّقِينَ»^۴ عفو در هنگام توانایی، روش پیامبران و پرهیزگاران است.» چنان که خود رسول اکرم صلی الله علیه و آله در جریان فتح مکه چنین کردند و ضروری است روحانی اعزامی و داعی الی الله که کار انبیایی می کند، در پیشامد حوادث، بر اخلاق و سیره پیامبر صلی الله علیه و آله تأسی کند و با بزرگواری از کنار ناخوشیها و زخم زبانها درگذرد.

به طور کلی به هر اندازه که انسان در جامعه دارای جایگاه و موقعیت اجتماعی باشد، توقع و انتظار مردم نیز از او به همان

این کار را نکنی و خداوند به من امکان دهد که بر تو دست یابم، وظیفه ام را در حق تو انجام خواهم داد و باشمشیرم که هیچ کس را با آن نزده ام، مگر اینکه به جهنم وارد شده است، تو را می زنم.» بعد فرمودند: «وَوَاللَّهِ لَوْ أَنَّ الْعَسْنَ وَالْحَسْنَ فَعَلَا مِثْلَ الَّذِي فَعَلْتَ مَا كَانَتْ لَكُمَا عِنْدِي هَوَادَةٌ وَلَا ظَفِيرًا مِثِّي بِإِزَادَةِ حَتَّى أَخَذَ الْحَقُّ مِنْهُمَا وَأَزِيحَ الْبَاطِلَ عَنْ مَظْلَمَتِهِمَا»^۱ و به خدا قسم! اگر حسن و حسین مثل کاری را که تو کرده ای، مرتکب شوند، هیچ پشتیبانی از من نخواهند داشت و از جانب من به مقصود خود نمی رسند تا اینکه حق را از آنها باز ستانم و کار ناپسند و ستمی را که روا داشته اند، دور سازم.»

عفو در هنگام توانایی

عفو و چشم پوشی در صورتی ارزشمند است که انسان قدرت برای گرفتن انتقام و اعمال مجازات داشته باشد؛ چه اینکه در غیر این صورت، کاری از او ساخته نیست.

علی علیه السلام فرمودند: «إِذَا قَدَّرْتَ عَلَى عَدُوِّكَ فَاجْعَلِ الْعَفْوَ عَنْهُ شُكْرًا لِلْقُدْرَةِ عَلَيْهِ»^۲ وقتی بر دشمن خود چیره شدی، عفو

۱. نهج البلاغه، نامه ۴۱.

۲. نهج البلاغه، حکمت ۱۱.

۳. غررالحکم، ص ۳۴۲، حدیث ۷۸۲۲.

۴. مصباح الشریعه، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ج اول، ۱۴۰۰ هجری، ص ۱۵۸، باب العفو؛ بحار الانوار، ج ۶۸، ص ۴۲۳، باب ۹۳، حدیث ۶۲.

چشم‌پوشیهای کریمانه، به شیوه‌ای آگاهانه انجام بگیرد، برکتها و سازندگیهای فراوانی را به همراه خواهد داشت که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

الف) آثار دنیوی

۱. نصرت الهی

امام کاظم علیه السلام در خصوص این اثر عفو و گذشت فرمودند: «مَا التَّقَتْ قِيَتَانِ قَطُّ إِلَّا نَصِرَ أَعْظَمُهُمَا عَفْوًا»^۲ هرگز دو گروه با هم رو به رو نشدند، مگر آنکه بخشنده‌ترین آن دو پیروز شد.

۲. طول عمر

عفو و گذشت سبب سلامت روح و آرامش جان و در نتیجه، سبب طول عمر می‌شود. از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده است که «مَنْ كَثُرَ عَفْوُهُ مَدَّ فِي عَمْرِهِ»^۳ آن که عفویش بسیار شود، عمرش طولانی می‌شود.

۳. دوام حکومت

عفو و گذشت سبب بقای حکومتها و

اندازه بیشتر خواهد بود. مبلغی که از چنین موقعیت و شرائطی برخوردار است، نه تنها باید از موضع بالاتری به مسائل نگاه کند و خود را با مسائل و کارهای جزئی درگیر ننماید، بلکه باید در ارتباط و انس با مردم، در مواجهه با برخی از خطاها و اشتباهاتی که صورت می‌گیرد، برخوردی بزرگوارانه در پیش بگیرد.

در شأن یک مبلغ و روحانی نیست که نسبت به هر مسئله‌ای حساس باشد و به اصطلاح، مته به خشخاش بگذارد و توقعش را بالا ببرد. گاه باید با چشم‌پوشی از لغزشها و با تغافل از خطاها، تا آنجا که مخل کار تبلیغی و مضر به اساس کار نبوده، از کنار همه آنها به سادگی گذشت و کریمانه با آنها برخورد نمود. امیر مؤمنان علیه السلام به مالک فرمودند: «أَفَا عَطِيهِمْ مِنْ عَفْوِكَ وَصَفْحِكَ مِثْلَ الَّذِي تُحِبُّ وَتَرْضَى أَنْ يَغْفِيكَ اللَّهُ مِنْ عَفْوِهِ وَصَفْحِهِ»^۱ از بخشش و گذشت خود به همان‌گونه به آنان عطا کن که دوست داری و راضی هستی که خداوند از بخشش و گذشت خود به تو دهد.

آثار عفو

هرگاه عفو و گذشتهای بزرگوارانه و

۱. نهج البلاغه، نامه ۵۳.

۲. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج چهارم، ۱۳۶۵، ج ۲، ص ۱۰۸، حدیث ۸.

۳. بحار الانوار، محمد باقر مجلسی، مؤسسه الوفاء، بیروت - لبنان، ۱۴۰۴ قمری، ج ۷۲، ص ۳۵۴، باب ۸۱، حدیث ۷۴.

دوام قدرت‌هاست؛ چرا که از دشمنیها و مخالفتها می‌کاهد و بر دوستان و طرفداران اضافه می‌کند. رسول گرامی اسلام ﷺ عفو و گذشت زمامدار را موجب پایداری حکومتش می‌داند؛ «عَفْوُ الْمَلِكِ آبَقِي لِلْمُلْكِ»^۱ عفو و گذشت زمامدار، حکومت را پایرجاتر می‌کند.»

۴. از بین رفتن کینه‌ها

انتقام‌جویی سبب برافروخته شدن آتش کینه در دلها شده، طرف را به انتقامی خشن‌تر وامی‌دارد و آن انتقام سبب خشونت بیشتری شده، گاه به جنگی تمام عیار در میان طوائف و قبائل بزرگ تبدیل می‌شود. عفو و گذشت جلوی این ناهنجاریها و کینه‌ورزیها و خشونتها و جنایتها را می‌گیرد و آن را از بین می‌برد. پیامبر بزرگوار اسلام ﷺ فرمودند: «تَعَاَفَوْا تَسْقُطُ الصَّغَائِرُ بَيْنَكُمْ»^۲ از یکدیگر درگذرید تا کینه‌ها از میانتان رخت بریندد.»

۵. عزت دنیا

عفو و گذشت سبب عزت می‌باشد؛ چرا که در نظر مردم نشانه بزرگواری و شخصیت وسعه صدر است؛ در حالی که انتقام‌جویی در

مسائل شخصی نشانه عدم تسلط بر نفس است. پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: «عَلَيْكُمْ بِالْعَفْوِ فَإِنَّ الْعَفْوَ لَا يَزِيدُ الْعَبْدَ إِلَّا عِزًّا فَتَعَاَفَوْا يُعِزُّكُمْ اللَّهُ»^۳ بر شما باد به بخشش! زیرا عفو بر بندگان خدا چیزی جز عزت نمی‌افزاید، پس یکدیگر را عفو کنید تا خداوند شما را عزت بخشد.»

۶. اثبات جوانمردی

امام صادق علیه السلام فرمودند: «إِنَّا أَهْلُ بَيْتِ مُرَّةٍ تَنَا الْعَفْوُ عَمَّنْ ظَلَمْنَا»^۴ ما اهل بیته هستیم که مروت و جوانمردی ما عفو و گذشت از کسی است که به ما ظلم کرده است.»

۷. محبوب خدا شدن

از پیامبر اکرم ﷺ نقل شده که خود فرمودند: «إِنَّ اللَّهَ عَفْوٌ يَحِبُّ الْعَفْوَ»^۵ خداوند بسیار بخشنده است و عفو را دوست می‌دارد.»

۱. من لایحضره الفقیه، شیخ صدوق، ج ۴، ص ۳۸۱، ح ۵۸۳۰.
۲. کنز العمال، المتقی الهندی، مؤسسه الرساله، بیروت - لبنان، ج ۳، ص ۳۷۳، حدیث ۷۰۰۴.
۳. الکافی، ج ۲، ص ۱۰۸، حدیث ۵.
۴. الامالی، شیخ صدوق، انتشارات کتابخانه اسلامی، چ چهارم، ۱۳۶۲ شمسی، ص ۲۸۹، حدیث ۷، المجلس الثامن والأربعون.
۵. کنز العمال، ج ۳، ص ۳۷۳، حدیث ۷۰۰۵.

عذاب جهنم دانسته و فرموده است:
 «الْعَفْوُ مَعَ الْقُدْرَةِ جُنَّةٌ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ»^۵
 گذشت در هنگام توانایی، سپری در
 برابر عذاب خداوند است.»

۴. جواز بهشت

پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: «ثَلَاثَةٌ
 يُنْزِلُونَ الْجَنَّةَ حَيْثُ يَشَاءُونَ... وَرَجُلٌ عَفَا عَنْ
 مَظْلَمَةٍ»^۶ سه گروه هستند که هر جا
 بخواهند، وارد بهشت می شوند ... و
 مردی که از لغزشی درگذرد.»

۵. پاداش بسیار

امام علی ﷺ پاداش انسان با
 گذشت را غیر قابل سنجش می دانند و
 می فرمایند: «شَيْئَانِ لَا يُوزَنُ ثَوَابُهُمَا. الْعَفْوُ وَ
 الْعَدْلُ»^۷ دو چیز است که پاداششان را
 نمی توان سنجید: عفو و عدل.»

۸. نزول رحمت

علی ﷺ فرمودند: «بِالْعَفْوِ تُسْتَنْزَلُ
 [تَنْزِلُ] الرَّحْمَةُ»^۱ با عفو و گذشت است
 که رحمت الهی نازل می شود.»

ب) آثار اخروی

۱. عفو الهی

قرآن کریم عفو و گذشت بندگان
 خدا از یکدیگر را زمینه ساز عفو و
 گذشت خداوند می داند و می فرماید:
 «وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ
 لَكُمْ»^۲ «و باید عفو کنند و درگذرند! آیا
 دوست نمی دارید که خداوند شما را
 ببخشد؟»

«وَإِنْ تَعَفَّوْا وَتَصَفَّحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ
 غَفُورٌ رَحِيمٌ»^۳ «و اگر ببخشاید و
 درگذرید و بسیار بزرید، به راستی خدا
 آمرزنده مهربان است.»

۲. عزت آخرت

پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: «مَنْ عَفَا
 عَنْ مَظْلَمَةٍ أَبَدَكَ اللَّهُ بِهَا عِزًّا فِي الدُّنْيَا
 وَالْآخِرَةِ»^۴ هر که از لغزشی درگذرد،
 خداوند به سبب این گذشت، عزت دنیا
 و آخرت را به او عطا می کند.»

۳. سپهر عذاب الهی

علی ﷺ عفو را موجب نجات از

۱. غررالحکم، ص ۲۴۶، حدیث ۵۰۵۳.

۲. نور/۲۲.

۳. تغابن/۱۴.

۴. بحارالانوار، ج ۶۸، ص ۴۱۹، باب ۹۳، حدیث
 ۵۱.

۵. غررالحکم، ص ۳۴۲، حدیث ۷۸۲۶.

۶. مستدرک الوسائل، محدث نوری، قم،
 مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، ج اول، ۱۴۰۸

هجری، ج ۹، ص ۸، حدیث ۱۴.

۷. غررالحکم، ص ۴۴۶، حدیث ۱۰۲۱۴.